

dat in het Fries, de taal die in het gebied tussen Weser en Vlie gesproken werd en die mede uitdrukking gaf aan de bijzondere identiteit van de bewoners.

Het is de grote verdienste van Rolf Bremmer dat deze kleine middeleeuwse Europese cultuurtaal nu zijn eigen, min of meer uitzonderlijke plaats heeft gekregen temidden van de andere middeleeuwse schrijftalen van Europa. Bremmer bedrijft een vorm van onderzoek die in de fristiek tot dusver ongebruikelijk was. Daar concentreerde men zich vanouds enerzijds op de inhoud van de oude rechtsbronnen en anderzijds op de taalkundige eigenschappen van het Oudfries. Bremmer pleit voor een algemenere cultuurhistorische benadering van de Oudfrie geschriften en bewijst meteen zelf het grote nut van deze aanpak. Hij maakt veelvuldig gebruik van recente inzichten uit het onderzoek naar de geschiedenis van andere Europese schrijftalen van de Middeleeuwen. Daardoor weet hij de aparte positie van het Oudfries heel duidelijk in beeld te brengen.

Voor zover er kritiek op dit mooie boek te leveren valt, moet die gericht zijn op de algehele opzet. Bremmer is er niet helemaal in geslaagd om een afgewogen vorm te vinden voor zijn krachtige en overtuigende betoog. De fraaie vormgeving van het boek, het grote aantal illustraties en de over het algemeen beknopte noten doen vermoeden dat hij (en zijn uitgever) de geïnteresseerde leek als publiek op het oog hebben. De materie zelf is daar interessant genoeg voor en bovendien is er geen recent handzaam overzicht beschikbaar. Maar Bremmer betoont zich toch teveel wetenschapper om een echt publieksboek te kunnen schrijven. Hij slaat allemaal zijweggetjes in, die voor de specialist uitermate interessant zijn, maar voor de leek misschien wat minder. In de bijlagen presenteert hij overzichten van het materiaal dat hem ter beschikking stond alsmede een editie van een tekstje dat de verschriftelijking van juridische procedures regelt. Dergelijke bijlagen – soms duidelijk *work in progress* – horen natuurlijk thuis in een wetenschappelijk studie. Het hybridisch karakter van *Hir is eskriven* kan de argeloze lezer gemakkelijk op het verkeerde been zetten.

Wat in Bremmers bijlagen trouwens node wordt gemist, is een overzicht van de belangrijkste Oudfrie handschriften en rechtsteksten. Want ook de lezer voor wie termen als de Zeventien Keuren, het Seendrecht, het Eerste Riusinger Handschrift en de Derde Emsingoër Codex geen onbekende begrippen zijn, duizelt het soms bij het lezen van dit boek. Wellicht is het een idee voor Bremmer om over de inhoud

en de achtergronden van het Oudfrie recht, met zijn voor ons begrip zo merkwaardige regelingen en boetebepalingen, eens een echt publieksboek te schrijven.

Wybren Scheepma

Avontuur en Anti-avontuur: een onderzoek naar Walewein ende Keye, een Arturroman uit de Lancelotcompilatie / Marjolein Hogenbirk. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU / Münster: Nodus Publikationen, 2004. – p. (Uitgaven Stichting Neerlandistiek VU, 42) ISBN 90-72365-79-8 Prijs: €22,50

Van *Walewein ende Keye*, een tekst die omstreeks het midden van de dertiende eeuw aan het perkament werd toevertrouwd, is enkel een bewerkte versie uit de beroemde Lancelotcompilatie (ca. 1320) overgeleverd. Hoewel het verhaal vermoedelijk een van de eerste, oorspronkelijk Middelnederlandse Arturromans is, werd *Walewein ende Keye* lange tijd stiefmoederlijk behandeld in de medioneerlandistiek. Het is dan ook volkomen terecht dat Marjolein Hogenbirk haar doctorale dissertatie aan deze merkwaardige roman gewijd heeft.

In het inleidende hoofdstuk schetst Hogenbirk allereerst zeer beknopt de ontwikkeling van het genre van de Arturroman. Daarna volgt een vrij uitgebreide samenvatting van het verhaal, een overzicht van de centrale onderzoeksvragen, een korte introductie tot de *Lancelotcompilatie* en tenslotte een stand van onderzoek. Uitgaande van het principe dat er altijd een verband is tussen *conjointure* en *sen*, centreert Hogenbirk haar onderzoeksvragen rond achtereenvolgens de opbouw en samenhang van de avonturentochten, de personagetekening en de thematiek van het verhaal. Opmerkelijk is dat Hogenbirk bij de bespreking van de personagetekening enerzijds aangeeft de ongewoon grote en negatieve rol van Keye verder te zullen uitdiepen, maar anderzijds lijkt uit te gaan van de premisse dat Walewein hier optreedt als perfecte held en zonder enige ironische distantie beschreven wordt. Onvermijdelijk rijst de vraag of deze onbeargumenteerde premisse de resultaten van Hogenbirks onderzoek mogelijk heeft beïnvloed.

In de volgende vier hoofdstukken analyseert Hogenbirk *Walewein ende Keye* en geeft daarbij aanzetten tot interpretatie. De verhaallijn respecteert zij zo goed mogelijk: achtereenvolgens worden hier de eerste hofepisode, Waleweins succesvolle avonturenqueste, Keyes fiasco en

de finale hofepisode met zeer veel aandacht voor detail aan de orde gesteld. Bij gebrek aan een directe (Middelnederlandse) brontekst, zoekt Hogenbirk vergelijkingsmateriaal in de ruimere literaire context. De resultaten van haar analyse zijn verrassend: in *Walewein ende Keye* zijn niet alleen traditionele Arturiaanse motieven verwerkt, maar ook motieven uit het *chanson de geste*. Daarenboven toont Hogenbirk overtuigend aan dat er voor de beschrijving van Waleweins avonturentocht ook direct ontleend werd aan een heel scala van teksten uit zowel de Oudfranse als Middelnederlandse Arturtraditie: *Erec et Enide*, *Le chevalier au Lion*, *Le Conte du Graal*, *La Vengeance Raguidel* (of de Middelnederlandse vertaling ervan), de *Perceval-Continuatie* van Gerbert, *L'Atre périlleux*, de *Tristan* en de *Ferguut*. Hogenbirk onderscheidt in de creatieve omgang met de bronnen twee tendenzen. Zo gaat de auteur een intertekstuele dialoog aan met Oudfranse teksten waarin de held Gauvain met ironische distantie beschreven wordt, met name waar het zijn relatie met vrouwen betreft. In de Middelnederlandse tekst is Walewein duidelijk een betere held dan Gauvain, van onbesproken gedrag en reputatie. Ook bij de ontleningen aan teksten met een andere figuur in de hoofdrol, zoals bijvoorbeeld de *Ferguut*, resulteren de wijzigingen in een beeld van Walewein als exemplarische held die alle avonturen tot een goed einde brengt. Walewein is een geïdealiseerde held, wiens superieure kwaliteiten doorheen de (volgens een oplopende moeilijkheidsgraad gestructureerde) avonturentocht in toenemende mate zichtbaar worden gemaakt. Zo nu en dan lijkt Hogenbirk zich te laten meeslepen door deze tendens tot idealisering van de figuur van Walewein, en krijgt haar sympathie voor dit personage de overhand op de nauwkeurigheid van haar analyse. Op p. 52 stelt Hogenbirk bijvoorbeeld dat Walewein in vergelijking met Perceval zeer positief wordt afgeschilderd: Walewein immers schenkt zijn tegenstander genade, terwijl Perceval die zonder pardon doodt. Nu heeft Walewein in dit avontuur ook twee ridders gedood, van wie Hogenbirk zegt dat zij hoogmoedig zijn en weigeren genade te vragen, wat zij met de dood moeten bekopen (p. 48). In de beschrijving van de betreffende gevechten echter krijgen deze ridders niet eens de kans om genade te vragen alvorens zij door Walewein zonder veel omhaal gedood worden. In maximaal contrast met Walewein is de figuur van Keye getekend, wiens belevenissen door middel van *entrelacement* ingebed zijn in Waleweins avonturentocht. *Walewein ende Keye* dankt in belangrijke mate zijn onconventionele karakter aan het optreden

van Keye als geslepen intrigant en verrader, die bovendien een hoofdrol toebedeeld krijgt als anti-held in een anti-avontuur. De beschrijving van Keyes avontuur bevat geen specifieke verwijzingen naar bekende Arturromans. Dit laat vermoeden dat de functie ervan eerder gelegen is in het contrast met Waleweins successen, dan in een uiteenzetting met de traditie.

In het zesde hoofdstuk bespreekt Hogenbirk de centrale thematiek van *Walewein ende Keye*. Daarin stelt zij het begrip 'avontuur' centraal. Door het contrast in de karakterisering van de hoofdpersonages wordt duidelijk gemaakt wat een avontuur is, en hoe het beleefd dient te worden. Walewein, 'der avonturen vader', is de exemplarische held die alle avonturen op ideale wijze volbrengt, terwijl Keyes belevenissen voornamelijk illustreren hoe een avontuur niet beleefd moet worden. Dit contrast bepaalt in belangrijke mate de thematiek van het hele verhaal. *Walewein ende Keye* toont immers over welke morele kwaliteiten een goed ridder moet beschikken, en nederigheid blijkt een absolute voorwaarde te zijn om begunstigd te worden door de *Aventure*. De tegenstelling tussen hoogmoed en nederigheid is, aldus Hogenbirk, de rode draad die doorheen alle avonturen in *Walewein ende Keye* loopt. De overwinning van Walewein op de ijdele en opscheppende hertog functioneert daarbij als *mise en abyme* voor de hele tekst: Walewein rekent hier af met de hoogmoed waarvan hij door Keye in de beginperiode valselijk beschuldigd werd. De door Hogenbirk vastgestelde thematiek van hoogmoed versus nederigheid, als onderdeel van de hoofse riddereethiek, stoelt op een zeer complex begrippenpaar, dat misschien toch wat meer toelichting verdient. Mogelijk was dan ook duidelijk geworden hoe de door Hogenbirk onderbelichte bekommernis van Walewein om eer en reputatie – hij trekt immers uit om te bewijzen dat hij de beste avonturenridder is – te verenigen valt met zijn geponeerde bescheidenheid en nederigheid. Naar aanleiding van de inhoud en thematiek van *Walewein ende Keye*, veronderstelt Hogenbirk een gemêleerd geïntendeerd publiek voor de roman. De instructie op het gebied van ridderschap richt zich immers op een jeugdig publiek, terwijl de intertekstuele verwijzingen naar de Oudfranse Arturtraditie vooral bij een meer geschoold publiek in de smaak zullen vallen zijn.

In de voorgaande hoofdstukken heeft Hogenbirk steeds over *Walewein ende Keye* gesproken zonder een expliciet onderscheid te maken tussen de compilatie-versie en een eventuele brontekst daarvoor. Het is dan ook de hoogste tijd wanneer zij in hoofdstuk zeven de ingrepen van

de compiler behandelt, zodat haar uitspraken over bijvoorbeeld de bewerkingstechniek van de auteur in de juiste context geplaatst kunnen worden. Hiertoe onderzoekt zij de tekst binnen de handschriftelijke context minutieus op inhoudelijke slordigheden en inconsistenties, en op structurele afwijkingen, als evenzovele aanwijzingen voor bewerking door de compiler. Zo blijkt Waleweins avonturentocht bekort te zijn, waardoor de nadruk ligt op een vlotte afwikkeling van de avonturen. Ook Keyes avonturentocht en het deel over Keyes terugkeer en afstraffing in de finale hofepisode dragen sporen van bewerking. Hogenbirk maakt aannemelijk dat Keyes afstraffing toegevoegd werd door de compiler, en verbindt hieraan de verstrekkende conclusie dat ook Keyes verhaaldraad een eigen creatie van de compiler is. Hogenbirk onderbouwt haar bevindingen verder door een vergelijking met de bewerkingstechniek van de compiler in de overige geïnterpoleerde romans van de *Lancelotcompilatie*. *Walewein ende Keye* werd dus bewerkt voor incorporatie in de *Lancelotcompilatie* door de compiler – te identificeren met kopiïst B – en dankt aan deze ingrepen zijn unieke karakter. Aan de hand van een beknopte analyse van de personagetekening van Walewein, Lancelot en Keye in de *Lancelotcompilatie*, beargumenteert Hogenbirk dat de reden voor opname van *Walewein ende Keye* in de compilatie gelegen is in het geïdealiseerde portret van Walewein in deze roman, wat nog extra benadrukt wordt door het contrast met de kwaadaardige Keye. Dit vormt niet alleen een correctie op het negatieve beeld van Walewein in de *Queeste vanden Grale*, ook wordt Walewein hierdoor als beste ridder op het voorplan geplaatst, ten koste van Lancelot.

In het laatste hoofdstuk vat Hogenbirk nog even de bevindingen samen die van toepassing zijn op de vorm, thematiek en het geïntendeerde publiek van enerzijds de oorspronkelijke versie en anderzijds de compilatie-versie van *Walewein ende Keye*. Haast terzijde merkt Hogenbirk hier op dat de compiler met zijn versie vermoedelijk geen intertekstuele optiek voor ogen had, en dat hij zich richtte tot een publiek dat minder goed vertrouwd was met de Franse Arturtraditie. Hierna volgt een bespreking van de unieke positie die *Walewein ende Keye* inneemt in het netwerk van de Middelnederlandse Arturromans als gevolg van zijn verbindingen met zowel de *Fergunt* als het Walewein-netwerk. Hogenbirks studie wordt besloten met een Engelse samenvatting.

Hoewel we ons niet aan de indruk kunnen onttrekken dat Hogenbirks lezing en interpreta-

tie van *Walewein ende Keye* sterk gekleurd wordt door haar vooringenomenheid ten aanzien van het personage van Walewein, blijft het haar niet geringe verdienste dat zij deze roman in het brandpunt van de medionerlandistieke belangstelling heeft weten te plaatsen. Hogenbirks studie is een prikkelende en helder geformuleerde oproep om de tekst te lezen, maar tegelijkertijd maakt haar werk ook duidelijk dat het laatste woord over *Walewein ende Keye* nog niet is gesproken.

Katty De Bundel

Kåre Langvik-Johannessen, 'Die südniederländische Bühnendichtung im 18. Jahrhundert'; 'Dramen um Karl V.'. In: *Maske und Kothurn. Internationale Beiträge zur Theaterwissenschaft* 46-2 (2001). Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag. AU ISSN 0025-4606.

De Noorse kenner van het West-Europese middeleeuwse en renaissancistisch-barokke toneel K(oo)re Langvik-Johannessen heeft al vele bijdragen over het Zuid-Nederlandse theaterleven in de Spaanse en Oostenrijkse tijd geleverd. Zo verzorgde hij tussen 1990 en 2000 voor het Studiecentrum 18de-eeuwse Zuidnederlandse letterkunde (Facultés universitaires Saint-Louis, Brussel) edities en studies van het gruwelspel, het treurspel en de Brusselse hoofdtonelen (een achttiende-eeuwse term voor de belangrijkste toneelstukken van een voorstelling, ter onderscheiding van de voor- en naspelen). Daarbij vormden steeds Zuid-Nederlandse toneelspelen het vertrekpunt. Via auteurs als A. Flas, P. Smidts ('de Brugse Vondel'), J.F. Cammaert en J. de Ridder, drukkers/uitgevers als G. Annoy en mecenasen als L. Verkruyssen werden de eigen positie én de relaties van het Zuid-Nederlandse theaterleven met andere toneelculturen, bijvoorbeeld aan het Weense hof, geschetst. De principiële comparatistische benadering leidde tot een uitdagende reconstructie van de krachtenvelden in de West-Europese toneelcultuur.

Aan deze afzonderlijke puzzelstukken heeft Langvik-Johannessen nu een overkoepelende studie toegevoegd, in een geheel door hem gevulde aflevering van het internationale theater tijdschrift *Maske und Kothurn*: 'Die südniederländische Bühnendichtung im 18. Jahrhundert' (p. 1-89). In een bestek van 90 pagina's trekken de toneelstukken uit de Zuidelijke Nederlanden in hun bonte stoet voorbij. Na een korte inleiding over de dertiende tot en met ze-